

Електронний журнал «Ефективна економіка» включено до переліку наукових фахових видань України з питань економіки (Категорія «Б», Наказ Міністерства освіти і науки України № 975 від 11.07.2019). Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292. Ефективна економіка. 2024. № 2.

DOI: <http://doi.org/10.32702/2307-2105.2024.2.81>

УДК 330.10

К. Л. Нетудихата,

к. е. н., доцент, доцент кафедри менеджменту,

Чорноморський національний університет імені Петра Могили

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5322-4986>

І. Р. Тришак,

здобувач вищої освіти другого (магістерського) рівня вищої освіти

спеціальність 073 Менеджмент,

Чорноморський національний університет імені Петра Могили

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5413-9644>

ІННОВАЦІЇ ТА УПРАВЛІННЯ ІННОВАЦІЙНИМ РОЗВИТКОМ НА ПІДПРИЄМСТВАХ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ

K. Netudyhata,

PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Management,

Petro Mohyla Black Sea National University, Mykolaiv, Ukraine

I. Tryshak,

Applicant for higher education specialty 073 Management,

Petro Mohyla Black Sea National University, Mykolaiv, Ukraine

INNOVATIONS AND MANAGEMENT OF INNOVATIVE DEVELOPMENT AT FOOD INDUSTRY ENTERPRISES

В роботі розкрито специфіку інноваційних процесів та сформовано теоретико-методологічні засади управління інноваційним розвитком на підприємствах харчової промисловості. Розглянуто роль і місце харчової промисловості у вітчизняній економіці. Вивчено специфіку інноваційних процесів в галузі через розкриття змісту технологічних, асортиментних, організаційних, маркетингових інновацій. Наведено результати опитування представників харчової галузі щодо розвитку інноваційних процесів. Зазначено, що інноваційний розвиток підприємства харчової промисловості доцільно визначити як цілеспрямований, безперервний процес реалізації інновацій у всіх сферах діяльності суб'єкта. Виділено низку характерних рис, властивих управлінню інноваційним розвитком підприємства. Схематично наведено процес управління інноваційним розвитком. Зазначено, що характерною рисою сучасних інноваційних процесів для підприємства харчової промисловості є тісний взаємозв'язок стратегічного та інноваційного управління. Окреслено механізм впливу штучного інтелекту та аналізу великих даних на інноваційні процеси та управління інноваційним розвитком в харчовій промисловості.

The work reveals the specifics of innovative processes and forms the theoretical and methodological principles of managing innovative development at food industry enterprises. The role and place of the food industry in the domestic economy is considered. Today, the food industry is a strategic branch of the domestic economy. It ensures the health of the nation, as well as the food security of the state.

The specifics of innovative processes in the industry were studied through the disclosure of the content of technological, assortment, organizational, and marketing innovations. The results of a survey of representatives of the food industry regarding the development of innovative processes are presented. Innovations in the Ukrainian food industry are characterized by instability, insufficiently balanced financial resources and the absence of clearly defined

priorities, which requires the implementation of public-private partnership measures. Investment activity in the food industry should be aimed at ensuring sales for the production of profitable products; search for ways to increase the volume of production and sales; introduction of new technologies, equipment and innovation financing mechanisms.

It is noted that the innovative development of the food industry enterprise should be defined as a purposeful, continuous process of implementing innovations in all spheres of the entity's activity. Innovative development as an object of management requires the allocation of a separate contour in the management system of the enterprise. A number of characteristic features inherent in the management of the innovative development of the enterprise are highlighted. In the process of managing innovative development, integration of different types of management is required. The process of managing innovative development is shown schematically. It is noted that a characteristic feature of modern innovation processes for a food industry enterprise is the close relationship between strategic and innovative management. The mechanism of influence of artificial intelligence and big data analysis on innovative processes and management of innovative development in the food industry is outlined.

Ключові слова: *інновації, управління інноваціями, розвиток, харчова промисловість, підприємства харчової промисловості.*

Keywords: *innovations, innovation management, development, food industry, food industry enterprises.*

Постановка проблеми в загальному вигляді. Основною проблемою, з якою стикаються вітчизняні виробники, є слабкий попит. Причинами цього є низька якість, високі виробничі витрати та ціни, зношеність основних фондів та невизначеність щодо виведення нових продуктів на ринок. Для подолання цих проблем важливу роль відіграють інноваційні процеси, модернізація та вдосконалення існуючих продуктів. Це питання залишається

актуальним, оскільки саме інновації допомагають підприємствам розв'язати вищезазначені проблеми.

Впровадження інновацій дозволяє не тільки забезпечити підвищення прибутковості інвестиційних вкладень, а й суттєво підвищує якість товарів та послуг, що надаються, сприяє зростанню якості життя населення. Останнє є особливо актуальним для таких галузей як харчова промисловість, стійке функціонування якої є запорукою задоволення базових потреб населення та продовольчої безпеки країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний вклад у вивчення питання управління інноваціями, інноваційним розвитком внесли такі науковці як Бажал Ю.М., Великий Ю. В., Ілляшенко С.М, Крючковська Т. О., Федулова Л.І, Ципліцька О.О., Яненкова І.Г. та інші. Однак, галузева специфіка, пов'язана із соціальною орієнтованістю продукції, зумовила специфічні режими протікання інноваційних процесів та управління інноваційним розвитком господарюючих суб'єктів у харчовій промисловості, що обумовлює актуальність подальшого дослідження.

Метою статті є розкриття специфіки інноваційних процесів та формування теоретико-методологічних засад управління інноваційним розвитком на підприємствах харчової промисловості.

Виклад основного матеріалу дослідження. Харчова промисловість сьогодні виступає стратегічною галуззю вітчизняної економіки. Вона забезпечує здоров'я нації, а також продовольчу безпеку держави. Слід зазначити, що рівень задоволення потреб населення якісними та доступними продуктами харчування виступає однією із найважливіших характеристик рівня життя. Сьогодні харчова промисловість входить до п'ятірки найбільших платників податків до державного бюджету України, має найвищі темпи зростання виробництва серед інших галузей економіки та посідає друге місце за обсягами реалізації (після металургії та металообробки) у структурі промислового виробництва. Проте порівняно з європейською промисловістю, темпи та обсяги українською є значно

низькими.

Обсяг реалізованої промислової продукції (виробництво харчових продуктів) представлено у таблиці 1. За 2018-2022 роки обсяги харчової промисловості збільшились з 504332,4 млн грн до 595910,9, це на 91578,5 млн грн або на 18,2%. Частка харчової промисловості в загальному обсязі реалізації промислової продукції зросла з 20,1% до 25,3%.

Таблиця 1. Обсяг реалізованої продукції харчовою промисловістю за 2018-2022 рр., млн грн

Рік	Промисловість	Харчова промисловість	Частка харчової промисловості
2018	2508579,5	504332,4	20,1
2019	2480804,2	530505,1	21,4
2020	2481148,5	571772,9	23,0
2021	3 589379,0	679662,2	18,9
2022	2811572,2	595910,9	21,2
Сума	11390679,20	2882183,50	25,3

Джерело: сформовано на основі: [4]

Для підприємств харчової промисловості інновації є досить важливими. Від їх кількості та якості залежить відношення потенційних споживачів до торгової марки й до підприємства-виробника в цілому, вони є неминучим трендом у сфері харчової промисловості, але правильний підхід та управління інноваційним розвитком має вирішальне значення.

Термін «інновація» не є новою темою в науковій літературі. Однак проблема полягає в тому, що визначення інновацій постійно розвивається і чіткого визначення не існує [3, с. 11; 7, с. 14]. Але найбільш часто дослідники звертаються до такого документа як «Керівництвом Осло». Відповідно до нього інновація виступає кінцевим результатом інноваційної діяльності, який отримав втілення у вигляді нового або вдосконаленого продукту (товару, роботи, послуги), виробничого процесу, нового маркетингового або організаційного методу у веденні бізнесу, організації робочих місць або організації зовнішніх зв'язків [5].

Слід відокремити чотири типи інновацій, які характерні для харчової промисловості:

– продуктові (асортиментні): розробка харчових продуктів покращеної якості із заданими характеристиками (спрямованої ефективності); виробництво напівфабрикатів та продуктів, що вимагають мінімальної обробки; розробка продукції для окремих груп населення (спеціалізована продукція); асортиментна диференційованість інноваційних продуктів, що забезпечує виробництво та реалізацію продуктів харчування з урахуванням фізичної активності та фізіологічних особливостей кінцевих споживачів (розробка асортиментних лінійок для певних сегментів споживачів та персоналізований підхід до харчування);

– технологічні (процесні): використання безвідходних виробництв; застосування ресурсозберігаючих технологій; збільшення термінів зберігання продуктів з використанням сучасних пакувальних матеріалів, що мають фунгіцидні властивості; впровадження інформаційно-комунікаційних технологій;

– маркетингові: використання біорозкладної упаковки; створення нових видів упаковок; розвиток сучасних технологій маркетингу, реклами та просування товару;

– організаційні: застосування сучасних систем контролю безпеки, якості та сертифікації; інноваційна оптимізація матеріальних та трудових ресурсів підприємства, що передбачає поступове збільшення частки інноваційного обладнання та технологій на підприємстві; системне навчання, підготовка та перепідготовка персоналу з орієнтацією на аспекти інноваційного менеджменту; інформаційна доступність суб'єктів господарювання до оперативних даних про зміни та тенденції продовольчого ринку, розвиток техніки та технологій у галузі, переваги споживачів, закордонний досвід; системний моніторинг, що включає всебічне та своєчасне вивчення зміни кон'юнктурних умов у сегменті, аналіз дій конкурентів, оцінку конкурентоспроможності продукції, моніторинг стану харчування та здоров'я населення для формування системного підходу до вивчення та оцінки проблем нераціонального харчування, особливостей

аліментарно-залежних захворювань; гнучкість для забезпечення можливостей оперативних змін застосовуваних стратегій реалізації інноваційної політики з урахуванням змін, що відбуваються в ринковому середовищі; фізична доступність інноваційних продуктів харчування для всіх категорій населення; відповідність нових видів продукції соціально-культурним особливостям споживання продовольства; цінова доступність інноваційних продуктів харчування, що гарантує громадянам можливість придбання продуктів здорового харчування з багатьох альтернатив.

Як вказують опитування представників харчової галузі, 31% опитуваних вважає, що інновації взагалі сьогодні неактуальні, 53% – актуальні, але актуальні тільки в окремих випадках, 16% – дуже актуальні [1]. 22% опитаних вказують, що ніколи не було інноваційної діяльності на підприємстві. 32% підприємств скоротило витрати на інновації. Підприємства, які скоротили витрати частіше скаржаться на зменшення попиту, брак робочої сили та небезпечне середовище для роботи.

Інноваційна активність на українських харчових підприємствах є низькою не тільки через війну, а також із наступних причин: фрагментарність, непослідовність та незавершеність економічних перетворень; зосередженість на інвестиціях у модернізацію виробництва, а не на просуванні інновацій; нерозвиненість інноваційної інфраструктури; орієнтація на імпорт високотехнологічного обладнання з недостатнім акцентом на розвиток власного науково-технічного потенціалу; відсутність кваліфікованого контролю за інноваційними процесами, спрямованими на підвищення якості та конкурентоспроможності харчової продукції; відсутність нормативно-правової бази для інновацій [2, с. 23; 8].

Ефективний інноваційний менеджмент веде до інноваційного розвитку підприємств і формується на основі управлінських завдань, функцій, принципів та методів. Інноваційний розвиток підприємства харчової промисловості доцільно визначити як цілеспрямований, безперервний процес реалізації інновацій у всіх сферах діяльності підприємства. Він спрямований

як на одержання різних видів корисного ефекту, що забезпечують не лише кількісне, а і якісне зростання, так і на максимально повне задоволення сформованих та потенційних запитів споживачів та суспільства. При цьому під реалізацією інновацій розумітимемо процеси їх розробки, створення, практичного освоєння, розповсюдження (дифузії). Такий підхід відображає як системний та комплексний характер управління інноваційним розвитком, що поєднує і технологічні, і організаційні його аспекти, так і множинність прояву його результатів, що дозволяє чітко виділити контур управління інноваційним розвитком у системі менеджменту підприємства. Доцільно зазначити, що ефективність роботи будь-якого підприємства харчової промисловості значною мірою залежать від процесу управління інноваційним розвитком.

Можна виділити низку характерних рис, властивих управлінню інноваційним розвитком підприємства: джерелом його інноваційного розвитку є інновації та інноваційна діяльність, які, як правило, поширюються на всі його сфери; інноваційний розвиток як об'єкт управління вимагає виділення окремого контуру в системі менеджменту підприємства; у процесі управління інноваційним розвитком потрібна інтеграція різних видів менеджменту; інноваційний розвиток характеризується як власними параметрами та показниками, так і показниками, що відображають підвищення економічної, технічної, організаційної та соціальної ефективності підприємства; управління інноваційним розвитком має бути орієнтоване переважно на активний випереджальний тип управління; як специфічні інструменти управління все частіше виступають прийоми проєктного менеджменту (в інноваційному проєктуванні), інноваційного маркетингу, процесного менеджменту тощо; управління інноваційним розвитком для підприємства (насамперед великому) має комплексний різноплановий характер, є багаторівневим.

Схема процесу управління інноваційним розвитком представлена на рисунку 1.

Відповідно до рис. 1 можна зробити висновок, що принципи управління інноваційним розвитком підприємств повинні базуватися на певних закономірностях суспільного розвитку і повинні бути конкретизовані в нормативних документах із зазначенням їх основних ознак, взаємозв'язків та управлінських відносин.

Рис. 1. Процес управління інноваційним розвитком підприємства

Також управління інноваційним розвитком підприємств має базуватися на принципах поєднання матеріальних та інтелектуальних інтересів, галузевого управління, територіального управління, науковості управління, правильного підбору кадрів, ефективності та результативності.

Завданнями управління інноваційним розвитком виступають: зменшення залежності менеджменту від суб'єктивних факторів, розробка системи управління інноваційним розвитком, впровадження результатів науково-технічного прогресу та досягнення високих темпів розвитку підприємства.

Управління інноваційним розвитком здійснюється за допомогою організаційно-адміністративних, економічних, правових та соціально-психологічних методів.

Крім того, управління інноваційним розвитком характеризується такими функціями, як планування, організація, мотивація та контроль.

Як відомо, у разі прийняття довгострокових рішень перед підприємством виникає необхідність формування сукупності узгоджених стратегічних цілей та визначення пріоритетності їх досягнення у певні етапи економічного розвитку. Характерною рисою сучасних інноваційних процесів для підприємства харчової промисловості є тісний взаємозв'язок стратегічного та інноваційного управління. Це пов'язано з тим, що саме інновації мають визначати головний напрямок розвитку суб'єкта господарювання. На етапі формування системи стратегічних цілей підприємства, визначення базової стратегії повинні вибудовуватися стратегічні цілі інноваційного розвитку, розроблятися його концепція та стратегії. Однак у ряді випадків з позиції теорії стратегічного управління інноваційні стратегії відносили до стратегій функціонального рівня, що ускладнювало розгляд інновацій як головного конкурентного ресурсу та найважливішого фактора розвитку підприємства в сучасних умовах господарювання. Аналіз досвіду низки зарубіжних провідних корпорацій харчової промисловості свідчить, що стратегія інноваційного розвитку може розглядатися як базова за умови, що підприємство є інноваційно орієнтованим та створює собі стратегічні переваги за рахунок якісного відриву від конкурентів на основі цілісної системи інновацій (продуктових, технологічних, організаційних маркетингових, ринкових). Таким чином, характерною рисою сучасного етапу управління інноваційним розвитком виступає чітка тенденція до все більшого взаємопроникнення стратегічного та інноваційного управління.

Використання штучного інтелекту (ШІ) та аналізу великих даних у харчовій промисловості – одна найбільш важлива тенденція, яку не можна не

помітити [6]. Вона починає проникати в інноваційні процеси, в управління інноваційними процесами. ШІ використовують в аналізі величезних обсягів даних для оптимізації виробничих процесів, прогнозування поведінки споживачів та розробки персоналізованих рішень у сфері харчування. Наприклад, алгоритми з урахуванням штучного інтелекту можуть аналізувати генетичну інформацію людини, щоб надавати персональні дієтичні рекомендації, засновані з його конкретних потреб у харчуванні. Крім того, ШІ може підвищити безпеку харчових продуктів за рахунок швидкого виявлення та стримування спалахів захворювань харчового походження. Аналітика великих даних також відіграє вирішальну роль в управлінні ланцюжками поставок, забезпечуючи ефективний та безпечний розподіл продуктів харчування.

Крім того, майбутнє харчових технологій також включає досягнення в області упаковки та зберігання харчових продуктів. В умовах зростання стурбованості з приводу харчових відходів розробляються інноваційні пакувальні рішення для продовження терміну придатності та підтримки якості харчових продуктів. Інтелектуальна упаковка, наприклад датчики, що виявляють псування продуктів харчування, може допомогти скоротити кількість відходів, попереджаючи споживачів, коли продукти харчування не безпечні для вживання. Аналогічним чином, досягнення у технологіях консервації, такі як обробка під високим тиском та мікрохвильова стерилізація, можуть продовжити термін зберігання харчових продуктів без необхідності використання штучних консервантів.

Висновки. Продовольча безпека країни залежить від рівня доходів населення, можливостей та умов виробництва продовольчої продукції виробниками. Від рівня розвитку харчової промисловості залежить економічна ефективність, соціальний добробут, екологічна безпека. Однак, інновації в українській харчовій промисловості характеризуються нестабільністю, недостатньо збалансованими фінансовими ресурсами та відсутністю чітко визначених пріоритетів, що вимагає впровадження заходів

державно-приватного партнерства. Інвестиційна діяльність у харчовій галузі має бути спрямована на забезпечення збуту для виробництва рентабельної продукції; пошук шляхів збільшення обсягів виробництва та реалізації; впровадження нових технологій, обладнання та механізмів фінансування інновацій. Важливо розвивати та отримувати процесні, асортиментні, організаційні, маркетингові інновації у харчовій промисловості за допомогою грамотного управління інноваційним розвитком.

Література

1. Ангел Є. Стан інновацій в Україні під час війни. URL: https://www.slideshare.net/APPAU_Ukraine/ss-258071994 (дата звернення: 8.02.2024)
2. Бердар М. М. Оцінка інноваційного розвитку підприємств харчової промисловості України. Інвестиції: практика та досвід. 2018. № 12. С. 20-26.
3. Великий Ю. В., Крючковська Т. О. Еволюція поглядів та підходів щодо ролі інноваційної діяльності в розвитку країни. Наукові праці. Серія: Економіка. 2016. Том 285. № 273. С.10-15.
4. Державна служба статистики України. Обсяг реалізованої промислової продукції за видами діяльності у 2018-2022 році. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 8.02.2024)
5. Керівництво Осло. Рекомендації зі збору та аналізу даних стосовно інновацій. К.: УкрІНТЕІ, 2009. 162 с.
6. Нетудихата К. Цифровізація управління організаціями. Економіка та суспільство. 2023. № 56. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-56-155>
7. Нетудихата К.Л. Теоретичні засади дослідження інституційного середовища інновацій. Наукові праці. Серія: Економіка. 2017. Том 302. № 290. С.14-18.
8. Ципліцька О. Стратегічні напрями державної політики відновлення та реструктуризації промисловості на інноваційній основі. Науковий вісник Міжнародної асоціації науковців. Серія: Економіка, управління, безпека,

References

1. Anhel, Ye. (2023), "The state of innovation in Ukraine during the war", available at: https://www.slideshare.net/APPAU_Ukraine/ss-258071994 (Accessed 8 February 2024).
2. Berdar, M. M. (2018), "Assessment of innovative development of food industry enterprises of Ukraine", *Investytsii: praktyka ta dosvid*, vol. 12, pp. 20-26.
3. Velykyj, Yu. V. and Kriuchkovs'ka, T. O. (2016), "The evolution of views and approaches regarding the role of innovative activity in the country's development", *Naukovi pratsi. Serii: Ekonomika*, vol. 285, no 273, pp.10-15.
4. State Statistics Service of Ukraine (2024), "The volume of realized industrial products by types of activity in 2018-2022", available at: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 8 February 2024).
5. Kerivnytstvo Oslo (2009), *Rekomendatsii zi zboru ta analizu danykh stosovno innovatsij* [Guidelines for collecting and interpreting innovation data], UkrINTEI, Kyiv, Ukraine.
6. Netudykhata, K. (2023), "Digitization of organization management". *Ekonomika ta suspil'stvo*, vol. 56, available at: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-56-155> (Accessed 8 February 2024).
7. Netudykhata, K.L. (2017), "Theoretical foundations of the research of the institutional environment of innovations", *Naukovi pratsi. Serii: Ekonomika*, vol. 302, no 290, pp.14-18.
8. Tsyplits'ka, O. (2022), "Strategic directions of the state policy of restoration and restructuring of industry on an innovative basis". *Naukovyj visnyk Mizhnarodnoi asotsiatsii naukovtsiv. Serii: Ekonomika, upravlinnia, bezpeka, tekhnolohii*, vol. 1 (2), available at: <https://doi.org/10.56197/2786-5827/2022-1-2-2>. (Accessed 8 February 2024).